

Γιατί ένα τέτοιο Συμπόσιο WHY SUCH A SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32635 & [doi:heal.uoi.12442](https://doi.org/10.12442/heal.uoi.12442)

Ο δρόμος ως το Συμπόσιο TOWARDS THE SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32632 & [doi:heal.uoi.12439](https://doi.org/10.12439/heal.uoi.12439)

Πρόγραμμα PROGPA olympias.uoi.gr/32633 & [doi:heal.uoi.12440](https://doi.org/10.12440/heal.uoi.12440)

Ομιλίες (121 βίντεο) ORAL PRESENTATIONS (121 videos) <https://www.youtube.com/@1-706/videos>

ΠΡΑΚΤΙΚΑ PROCEEDINGS olympias.uoi.gr/32634 & [doi:heal.uoi.12441](https://doi.org/10.12441/heal.uoi.12441)

Απολογισμός: Ήμουν κι εγώ εκεί! REPORT: I WAS THERE! olympias.uoi.gr/33342 & [doi:heal.uoi.13058](https://doi.org/10.13058/heal.uoi.13058)

Παρόν άρθρο THIS PAPER olympias.uoi.gr/33259 & [doi:heal.uoi.13014](https://doi.org/10.13014/heal.uoi.13014) **EN Summary** follows

Η έννοια του πένθους στην Ορθόδοξη χριστιανική πατερική παράδοση¹

Εμμανουήλ Π. Περσελής²

Θεολογικής Σχολής Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ).

Περίληψη

Η εισήγηση αναλύει την έννοια του πένθους στην Ορθόδοξη πατερική παράδοση με βάση απόψεις ορισμένων πατέρων των τεσσάρων πρώτων αιώνων. Κυρίως η ανάλυση βασίζεται σε ένα περισπούδαστο λόγο του αγίου Γρηγορίου Νύσσης με τον τίτλο «Προς τους πενθούντας επί τοις από του παρόντος βίου προς τον αϊδιον μεθισταμένοις». Στο κείμενο αυτό ο ιερός πατέρας αναλύει και εξηγεί με σαφήνεια και θεολογική πληρότητα την έννοια του θανάτου από χριστιανική σκοπιά. Στη συνέχεια επισημαίνει τις θετικές και αρνητικές επιπτώσεις του πένθους και συμβουλεύει τους χριστιανούς με ποιο τρόπο να αντιμετωπίζουν το θάνατο των προσφιλών τους προσώπων.

Η εισήγηση κατακλείεται με την επισήμανση ότι η αντιμετώπιση του γεγονότος του θανάτου και του πένθους από την Ορθόδοξη ελληνική πατερική παράδοση υπήρξε εντελώς διαφορετική από την μέχρι τότε γνωστή θρησκευτική και κοινωνική πρακτική γύρω απ' αυτό το θέμα. Οι πατέρες της Εκκλησίας κατέκριναν τους υπερβολικούς φόβους των ανθρώπων για το θάνατο και καταδίκασαν, πολλές φορές με αυστηρότητα, τις πρακτικές και τα έθιμα που συνόδευαν τη φροντίδα και την ταφή των νεκρών και ιδιαίτερα τον τρόπο με τον οποίο πενθούσαν. Ταυτόχρονα, όμως, προσπαθούσαν με πολλή αγάπη, φροντίδα και κατανόηση να ενημερώνουν τους πιστούς χριστιανούς πώς να αντιμετωπίζουν το θάνατο και το πένθος από τη χριστιανική σκοπιά.

¹ 30-4-2017 11:00-12:30 Συνεδρία *Κ1 Η θεολογία του θανάτου*. Ομιλία 4η: [YouTube=ShAW1gyi0JA](https://www.youtube.com/watch?v=ShAW1gyi0JA) 16:38.

Άρθρο: υποβολή άρθρου 30-4-2017· υποδοχή 6-10-2022· κρίση από ομότεχνους (peer review) όχι. **Αν οι σύνδεσμοι** στην κορυφή αυτής της σελίδας δεν λειτουργούν: > ΠΡΑΚΤΙΚΑ: σελίδα 21: υποσημείωση 6.

Πώς να **αναφέρετε** αυτό το άρθρο: Περσελής Ε. «Η έννοια του πένθους στην Ορθόδοξη χριστιανική πατερική παράδοση». Στο: «Πότε Πρέπει να Πεθαίνουμε; (ΠΠΠ). Πρακτικά 1ου Διεπιστημονικού Συμποσίου, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 28-30 Απριλίου 2017. ISBN 978-960-233-288-7». Εκδόσεις Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, αποθετήριο Ολυμπιάς. 7 Απριλίου 2024. Άρθρο Κ14: σς 6. <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33259> & <http://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.13014>.

² Καθηγητής Θεωρίας-Πράξης Χριστιανικής Αγωγής, Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας Θεολογικής ΕΚΠΑ. Σπούδασε θεολογία (ΕΚΠΑ). MA in Religious Education και PhD (Lancaster Αγγλίας). Διδάσκει «Σχολική Θρησκευτική Αγωγή» στο ΠΤΔΕ ΕΚΠΑ. Υπότροφος Fulbright, προσκεκλημένος ερευνητής Θεολογικής Σχολής Harvard (2007-08). Έχει εκπροσωπήσει το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας σε διεθνή συνέδρια και διασκέψεις. Άρχων «Διδάσκαλος του Ψαλτήρος» (2010). Μέλος: Religious Education Association (USA & CANADA), International Seminar on Religious Education and Values (ISRV), Παιδαγωγική Εταιρεία Ελλάδος. Έργα: «Religious Education in Greece. Its origin, development and future. With special reference to RE in England», «Χριστιανική αγωγή και σύγχρονος κόσμος», «Εξουσία και θρησκευτική αγωγή στην Ελλάδα του 19ου αιώνα», «Σχολική Θρησκευτική Αγωγή», «Θεωρίες θρησκευτικής ανάπτυξης και αγωγής», «Κατήχηση και Παιδεία», «Πίστη και χριστιανική αγωγή». epersel@soctheol.uoa.gr.

Λέξεις-κλειδιά: έννοια πένθους, έννοια θανάτου, φόβος θανάτου, ταφή νεκρών, Γρηγόριος Νύσσης, ορθόδοξη χριστιανική παράδοση, αντιμετώπιση πένθους, αντιμετώπιση θανάτου, τέλος της ζωής, καλός θάνατος, ευ-θάνατος, ώριμος θάνατος, ανώριμος θάνατος, μεθώριμος θάνατος, πρόωρος θάνατος, μετάωρος θάνατος, αθανασία, θάνατος πριν την ώρα του, θάνατος στην ώρα του, θάνατος μετά την ώρα του, ευθανασία, δυσθανασία, προθανασία, μεταθανασία, μεταθανάτια μακροζωία, πότε πρέπει να πεθαίνουμε, ΠΠΠ, πότε οφείλομε να πεθαίνουμε, ΠΟΠ, πώς πρέπει να πεθαίνουμε, ΠώΠΠ, γιατί πρέπει να πεθαίνουμε, ΓΠΠΠ.

The concept of mourning in the Orthodox Christian paternal tradition³

Emmanuel P. Perselis⁴

Theological School of the National and Kapodistrian University of Athens (NKUA)

Summary

The presentation analyzes the concept of mourning in the Orthodox paternal tradition based on the views of some fathers of the first four centuries. Mainly, the analysis is based on a well-studied speech of Saint Gregory of Nyssa with the title "*To those who mourn for those who have passed from this present life to the eternal*". In this text the holy father analyzes and explains with clarity and theological completeness the meaning of death from a Christian point of view. He then points out the positive and negative effects of mourning and advises Christians on how to deal with the death of their loved ones.

The presentation concludes by pointing out that the treatment of the event of death and mourning by the Orthodox Greek paternal tradition was completely different from the religious and social practice known until then around this issue. The Fathers of the Church condemned people's exaggerated fears of death and condemned, often harshly, the practices and customs that accompanied the care and burial of the dead and especially the manner in which they were mourned. At the same time, however, they tried with a lot of love, care and understanding to inform faithful Christians how to deal with death and mourning from the Christian point of view.

Keywords: *concept of mourning, concept of death, fear of death, burial of the dead, Grigorios Nyssis, orthodox Christian tradition, dealing with mourning, dealing with death, good death, mature death, premature death, postmature death, immortality, death before its time, death in its time, death after its time, ephanassia, euthanasia, dysthanassia, prothanassia, metathanassia, posthumous longevity, when should we die, WnSWD, when must we die, WnMWD, how should we die, HSWD, why should we die, WySWD.*

³ 30-4-2017 11:00-12:30 Session: *K1 The theology of death*. **Speech** 4: [YouTube=ShAW1gyi0JA](https://www.youtube.com/watch?v=ShAW1gyi0JA) 16:38. **Paper:** submitted 30 Apr 2017; accepted 6 Oct 2022; no peer reviewed. If the **links** at the top of the first page do not work: > Top of the 1st page: PROCEEDINGS: page 22: footnote 10.

Cite this article: Perselis E. «The concept of mourning in the Orthodox Christian paternal tradition». In: «*When Should We Die? (WnSWD). Proceedings of the 1st Interdisciplinary Symposium. University of Ioannina, Greece, April 28-30, 2017. ISBN 978-960-233-288-7*». University of Ioannina Publications, Olympias repository. April 7, 2024. Paper K14: ps 6. <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33259> & <http://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.13014>.

⁴ Professor of Theory-Practice of Christian Education, Department of Social Theology, Greek Academy of Theology. He studied theology (EKPA). MA in Religious Education and PhD (Lancaster England). He teaches "School Religious Education" at PTDE EKPA. Fulbright Scholar, Harvard Theological School Visiting Scholar (2007-08). He has represented the Patriarchate of Alexandria in international congresses and conferences. Archon "Master of the Psalter" (2010). Member: Religious Education Association (USA & Canada), International Seminar on Religious Education and Values (ISRV), Pedagogical Society of Greece. Works: "Religious Education in Greece. Its origin, development and future. With special reference to RE in England", "Christian education and the modern world", "Power and religious education in 19th century Greece", "School Religious Education", "Theories of religious development and education", "Catechesis and Education", "Faith and Christian education". epersel@soctheol.uoa.gr.

Ο θάνατος κατά την Ορθόδοξη χριστιανική διδασκαλία και παράδοση

Η Ορθόδοξη χριστιανική διδασκαλία και παράδοση ανέκαθεν αντιμετώπισε το θάνατο ως ένα γεγονός, που είναι απόλυτα συνδεδεμένο με την ίδια τη ζωή αλλά ταυτόχρονα και με τη φθαρτότητα της φύσης και κατ' ακολουθίαν του ανθρώπινου σώματος.

Βέβαια, ο θάνατος δεν είναι μόνο ένα βιολογικό γεγονός που σχετίζεται με τη δημιουργία και την αναπόφευκτη φθορά. Για την αγιογραφική και την ελληνική πατερική παράδοση, ο άνθρωπος, αν και πλάσθηκε κατ' εικόνα και ομοίωση του Τριαδικού Θεού, εξαιτίας ακριβώς του *αυτεξουσίου* και της ελευθερίας με την οποία είναι προικισμένος από το Δημιουργό, είναι και υπεύθυνος για το θάνατο.

Με άλλα λόγια, ο άνθρωπος ευθύνεται για το θάνατο εξαιτίας της παρακοής των πρωτοπλάστων, οι οποίοι αθέτησαν τη ρητή εντολή του Δημιουργού Θεού να απόσχουν από το δέντρο της γνώσης. Όπως σημειώνει ο **Θεόφιλος Αντιοχείας** (2ος αι., από τους πρώτους χριστιανούς απολογητές):

«Το μεν ξύλον της γνώσεως αυτό μεν καλόν και ο καρπός αυτού καλός. Ου γαρ, ως οίονται τινες, θάνατον είχε το ξύλον, αλλ' η παρακοή. Η δε γνώσις καλή, επάν αυτή οικείως τις χρήσεται» («Το μεν δένδρον της γνώσεως, αυτό μεν ήτο καλόν και ο καρπός αυτού καλός. Τον θάνατον δεν περιείχε το δένδρον, όπως νομίζουν μερικοί, αλλ' η παρακοή. Η δε γνώσις είναι καλή, εάν την χρησιμοποίηση κανείς καταλλήλως»).

Για το **Μ. Βασίλειο**, επίσκοπο Καισαρείας της Καππαδοκίας «δεν είναι ο Θεός αυτός που δημιούργησε το θάνατο, αλλά τον προκάλεσαμε εμείς [οι άνθρωποι] στους εαυτούς μας με την κακή θέληση». Ο άνθρωπος εξερχόμενος από τον Παράδεισο «έγινε κακός, όχι από ανάγκη, αλλά από απερισκεψία. Γι' αυτό και αμάρτησε εξ αιτίας της κακής εκλογής και πέθανε εξ αιτίας της αμαρτίας. “Γιατί ο μισθός που δίνει η αμαρτία είναι ο θάνατος” (Ρωμ. στ' 23). Όσο, δηλαδή, απομακρυνόταν από τη ζωή, τόσο πλησίαζε στο θάνατο, διότι ο Θεός είναι ζωή, και στέρηση της ζωής είναι ο θάνατος. Ωστε, ο Αδάμ κατασκεύασε για τον εαυτό του το θάνατο με την απομάκρυνσή του από τον Θεό».

Ο θάνατος, όμως, έχει και ευεργετικές συνέπειες για τον άνθρωπο. Όπως, αναφέρει ο ίδιος ιερός πατέρας, δηλαδή ο Μ. Βασίλειος, «Ο Θεός δεν εμπόδισε τη διάλυση που φέρνει ο θάνατος ... για να μη διατηρήσει σ' εμάς αθάνατη την αρρώστεια».

Εύστοχα σημειώνει ο π. **Ιωάννης Ρωμανίδης** ότι «εις την Ελληνικήν Πατερικήν παράδοσιν ... όχι μόνον θεωρείται ο θάνατος ως δικαία τιμωρία των αδίκων μόνον και ως προϊόν της πανουργίας τού διαβόλου, αλλά τονίζεται ότι επέτρεψεν ο Θεός τον θάνατον των δικαίων ουχί ένεκα τιμωρού τινος θείας αποφάσεως, ως εφαντάσθη ο **Αυγουστίνος**, αλλ' ένεκα της θείας ευσπλαχνίας. Άλλως, ο δίκαιος θα ευρίσκετο αιωνίως υπό το κράτος της αμαρτίας».

Ο **Θεόφιλος Αντιοχείας** χρησιμοποιεί ένα παράδειγμα για την πληρέστερη κατανόηση της φιλευσπλαχνίας του Θεού απέναντι στον άνθρωπο σχετικά με το γεγονός του θανάτου. Σημειώνει:

«Και ταύτην δε την μεγάλην ευεργεσίαν παρέσχεν ο Θεός εις τον άνθρωπον, το να μη διαμείνη ούτος εις την αμαρτίαν. Αλλά κατά τινά τρόπον, εν ειδει εξορίας, εξέβαλεν αυτόν από τον παράδεισον, ώστε, αφού αποτίση την αμαρτίαν εις τακτόν χρόνον δια της τιμωρίας και παιδευθή, ύστερον ν' ανακληθή ... Και μάλιστα, ωσάν σκευός, όταν μετά την κατακευήν του ευρεθή να έχη ελαττώματα, αναχωνεύεται και αναπλάσσεται ώστε να γίνη νέον και ακέραιον, ούτω συμβαίνει και εις τον άνθρωπον δια του θανάτου· διότι κατά τινά τρόπον έχει θραυσθή, δια να ευρεθή υγιής κατά την ανάστασιν, δηλαδή άσπιλος και δίκαιος και αθάνατος ...

Όπως ο άνθρωπος παρακούσας επέσυρεν εις εαυτόν θάνατον, ούτως ο θέλων υπακούσας εις το θέλημα του Θεού δύναται να εξασφαλίση εις εαυτόν την αιωνίαν ζωήν. Διότι ο Θεός έδωσεν εις ημάς νόμον και εντολάς αγίας, και όποιος εκτελεί αυτάς δύναται να σωθή και επιτυχών την ανάστασιν να κληρονομήση την αφθαρσίαν».

Στάση την οποία οφείλουν να τηρούν οι πενθούντες

Κάτω από αυτές τις θεολογικές προϋποθέσεις, το πένθος, η λύπη και η θλίψη που προκαλεί η απώλεια του θανάτου, για οποιαδήποτε αιτία, οικείων, συγγενών και φίλων, αλλά και κάθε ανθρώπινης και εν γένει ζωτικής ύπαρξης, λαμβάνει διαφορετικές διαστάσεις στην Ορθόδοξη χριστιανική μας παράδοση

από ότι συμβαίνει σε άλλες χριστιανικές ή/και μη χριστιανικές θρησκευτικές παραδόσεις. Οι Έλληνες πατέρες της Εκκλησίας είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικοί αναφορικά με τη στάση την οποία οφείλουν να τηρούν οι πενθούντες Ορθόδοξοι χριστιανοί.

Πρώτ' απ' όλα, θα πρέπει να αναφέρω τον άγιο **Γρηγόριο Νύσσης**, ο οποίος σε ένα περισπούδαστο λόγο του με τον τίτλο «Προς τους πενθούντας επί τοις από του παρόντος βίου προς τον αΐδιον μεθισταμένους», αναλύει διεξοδικά την *έννοια του θανάτου* από χριστιανική σκοπιά και αναφέρεται στη στάση που οφείλουν οι χριστιανοί να τηρούν όταν πενθούν. Σύμφωνα με τον άγιο Γρηγόριο Νύσσης, η μετάσταση από αυτή τη ζωή «δεν είναι χωρισμός από κανένα αγαθό». Αντίθετα, η ανθρώπινη ψυχή μεταβαίνει από τη ζωή της σάρκας στο αγαθό. Το αγαθό αυτό είναι η μακάρια και απρόσβλητη από το κακό ζωή που δεν ολισθαίνει στην πλάνη των αισθησιακών ηδονών, επειδή λανθασμένα τις θεωρεί ως κάτι καλό. Με άλλα λόγια, όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο ιερός πατέρας, η *μακαριότητα* είναι:

«Ζωή ελεύθερη από όλους τους αναγκαίους κόπους και ανεπηρέαστη· δεν κακοπαθεί από τη γεωργία, δεν υπομένει τλαιπωρίες στη θάλασσα, δεν εξαπατά στο χοντρικό και λιανικό εμπόριο και είναι μακριά από την τλαιπωρία της οικοδομής και της υφαντικής και των βάνουσων τεχνών. Είναι ζωή ήρεμη και ήσυχη ... δεν ασχολείται με την κατασκευή όπλων, δε μαζεύει φόρους, δεν κατασκευάζει τάφρους και τείχη. Αλλ' είναι απαλλαγμένη από όλα αυτά και ελεύθερη και ούτε την ενοχλούν ούτε ενοχλεί. Σ' αυτήν δεν έχουν θέση ο δούλος και ο κύριος, ο φτωχός κι ο πλούσιος, η ευγένεια και η κακή γενιά, η ιδιωτική σημαντικότητα και η δύναμη της εξουσίας και οποιαδήποτε ανάλογη ανωμαλία. Γιατί παρακάμπτει την ανάγκη όλων αυτών και των ομοίων τους η αυτάρκεια εκείνης της ζωής και το άυλό της, όπου αυτό που συγκρατεί την υπόσταση της ψυχής δεν αποτελεί μετουσία ενός ξηρού και υγρού, αλλά την κατανόηση της θείας φύσης, και δεν αμφιβάλουμε ότι η μετοχή δεν είναι της πνοής του αέρα, αλλά του αληθινού και αγίου Πνεύματος».

Επιπλέον, ο ιερός πατέρας σημειώνει ότι η παρούσα ζωή σε σχέση με την άλλη, τη ζωή της μακαριότητας, αποτελεί την οδό που μας οδηγεί προς αυτό που ελπίζουμε, όπως ακριβώς συμβαίνει και στη γεωργία με την καλλιέργεια και την ανάπτυξη των διάφορων καρπών. Για το λόγο αυτό, συμβουλεύει τον κάθε πενθούντα να μην αγανακτεί επειδή:

«Η φύση μας προχωρεί διαμέσου των αναγκαιών δρόμων προς το σκοπό της, αλλά να νομίζεις ότι ανάλογα με το γεγονός των σπόρων, αυτό που είναι κάθε φορά παρόν είναι οπωσδήποτε χρήσιμο και απαραίτητο, αλλά δεν είναι αυτό που για χάρη του γεννηθήκαμε. Γιατί δε λάβαμε ύπαρξη από το δημιουργό μας για να φτάσουμε ως το έμβρυο, ούτε η φύση έχει στόχο της τη ζωή του βρέφους, ούτε αποβλέπει στις επόμενες ηλικίες που κάθε φορά μεταβαλλόμενη ντύνεται σαν να ήταν φορέματα, αλλάζοντας με τον καιρό και τη μορφή της, ούτε ακόμα αποβλέπει στη διάλυση του σώματος που έρχεται με το θάνατο.

Όλ' αυτά και τα όμοια είναι μέρη του δρόμου που βαδίζουμε και ο σκοπός και το πέρας της πορείας ανάμεσα σ' αυτά είναι η αποκατάσταση στο αρχικό, που δεν είναι τίποτε άλλο από την ομοίωση με τη θεότητα». Η παρούσα ζωή, επομένως, είναι «πορεία και σειρά και δύναμη της τελείωσης που ελπίζουμε. Σ' αυτήν αποβλέποντας, αν σκέφτεσαι σωστά, ούτε απέχθεια θα νιώσεις γι' αυτά, αλλά ούτε θα δεθείς με πάθος μαζί τους και θα τα επιθυμήσεις, ώστε ή να στενοχωριέσαι όταν χωρίζεσαι από αυτά ή να αυτομολείς στο θάνατο».

Ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης κατακλείει το λόγο του «προς τους πενθούντας» με την ακόλουθη προτροπή:

«Μόνο οι άπιστοι περιορίζουν στην παρούσα ζωή τις ελπίδες της ζωής, και γι' αυτό θεωρούν ότι ο θάνατος είναι ίσος με συμφορά, επειδή αυτοί δεν ελπίζουν αυτό που πιστεύουμε εμείς. Ενώ εμείς που έχουμε πιστέψει στο μεγάλο εγγυητή (βεβαιωτή) της αναστάσεώς μας από τους νεκρούς, στον ίδιο τον Κύριο όλης της κτίσης, που γι' αυτό και πέθανε κι αναστήθηκε, για να πιστοποιήσει με την πράξη το λόγο του για την ανάσταση, δεν αμφιβάλουμε καθόλου για την ελπίδα των αγαθών, και όταν υπάρχει η ελπίδα δεν θα έχει θέση η λύπη γι' αυτούς που έφυγαν. Και ο Θεός και Κύριός μας Ιησούς Χριστός, αυτός που παρηγορεί τους ταπεινούς, θα παρηγορήσει τις καρδιές σας και θα τις στηρίξει στην αγάπη του με την ευσπλαχνία του. Γιατί δική του είναι η δόξα στους αιώνες των αιώνων. Αμήν».

Αρκεί, νομίζω, εν είδει παραδείγματος, η αναφορά σε δυο ακόμη πατέρες της Εκκλησίας μας, οι οποίοι ασχολήθηκαν, έστω και περιστασιακά, με τον τρόπο με τον οποίο πρέπει οι χριστιανοί ν' αντιμετωπίζουν

το πένθος. Αυτό θα μας βοηθήσει στο τέλος να εξαγάγουμε ορισμένα χρήσιμα παιδαγωγικά συμπεράσματα για την αντιμετώπιση του πένθους στη σημερινή εποχή.

Ο πρώτος πατέρας στον οποίο θ' αναφερθώ είναι ο άγιος **Ιωάννης ο Χρυσόστομος**. Σε πολλούς λόγους και ομιλίες του ο ιερός πατέρας εξηγεί τη σημασία του θανάτου από χριστιανική άποψη και προτρέπει τους πιστούς να απέχουν από τις υπερβολικές εκδηλώσεις πένθους, όπως συνήθιζαν εκείνη την εποχή οι εθνικοί. Αναφέρει χαρακτηριστικά σε μια ομιλία του:

«Θάνατος είναι ταξίδι προσωρινόν, ύπνος μακρότερος του συνήθους. Αν λοιπόν φοβάσαι τον θάνατον, να φοβάσαι και τον ύπνον. Αν λυπάσαι δια τους αποθνήσκοντας, να λυπάσαι και δι' εκείνους που τρώνουν και πίνουν, διότι όπως αυτό είναι φυσικόν, έτσι είναι και εκείνο. Μη λυπάσαι λοιπόν δι' όσα γίνονται εκ φύσεως, αλλά δι' όσα εκ κακής προαιρέσεως, ούτε να πενήθης τον αποθανόντα, αλλ' εκείνον που ζη εις την αμαρτίαν».

Σε μια άλλη ομιλία του ο άγιος **Ιωάννης ο Χρυσόστομος** εύχεται στους πιστούς να μη βρεθούν στην ανάγκη να πενήθουν οικείους συγγενείς και φίλους. Επειδή, όμως, κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατόν να εξασφαλιστεί για οποιονδήποτε θνητό με βεβαιότητα, συμβουλεύει πατρικά τους πιστούς πώς να συμπεριφέρονται σε περιπτώσεις πένθους. Αναφέρει σχετικά:

«Εύχομαι όλοι, χωρίς πένθος τον βίον σας να περάσετε. Οι πατέρες εις βαθύ γήρας, κατά σοφόν της φύσεως νόμον, να προπεμφθώσιν υπό των υιών των εις την άλλην ζωήν και αι μητέρες υπό των θυγατέρων αυτών και εγγόνων και δισεγγόνων, εις βαθύ επίσης γήρας και εις κανένα να μη συμβή πρόωρος θάνατος. Αυτή είναι η ευχή και προσευχή μου. Παρακαλώ δε και τους εξ υμών προϊσταμένους υπηρεσιών και πάντας υμάς να κάμετε το ίδιον, να παρακαλέσετε τον Θεόν ο ένας δια τον άλλον περί τούτου και να κάμετε το αίτημα τούτο προς τον Θεόν κοινόν εις όλους.

Εάν όμως, πράγμα που απεύχομαι, συμβή εις κάποιον θάνατος πικρός (τον λέγω έτσι, όπως σεις τον νομίζετε, διότι ουσιαστικώς δεν είναι, αφού ομοιάζει με ύπνον) και καλέσουν οι οικείοι του επαγγελματίας μοιρολογίστρας, σας το λέγω επισήμως και ειλικρινώς και ας θυμώση όποιος θέλει, ότι τους ανθρώπους αυτούς επί πολύν χρόνον, ως να είναι ειδωλόλατραι, μακράν της Εκκλησίας θα κρατήσω.»

Το πένθος των πιστών χριστιανών γι' αυτούς που πεθαίνουν, σύμφωνα με τον άγιο Ιωάννη το Χρυσόστομο, δε θα πρέπει να εκδηλώνεται με θρήνους, κλαυθμούς και μοιρολόγια, αλλά με εκκλησιαστικούς ύμνους και ψαλμωδίες. Με περισσή ψυχολογική διορατικότητα, ο ιερός πατέρας αναφέρεται στο αρνητικό αποτέλεσμα που ενδεχομένως προκαλεί το συναίσθημα της λύπης του θανάτου και συμβουλεύει με πολύ ρεαλισμό τους πιστούς χριστιανούς με τ' ακόλουθα λόγια:

«Εάν δεν παραδώσωμεν τον εαυτόν μας εις την λύπην, γρήγορα θα μας απαλλάξη ο Θεός από τα μικρά αυτής υπολείμματα. Εάν όμως αγανακτώμεν και θλιβώμεθα, μας εγκαταλείπει εις την εξουσίαν αυτής. Εάν ευχαριστώμεν αυτόν, δεν θα λυπηθώμεν. Και πώς είναι δυνατόν, θα μου είπητε, να μη λυπάται εκείνος, που έχασε υιόν ή θυγατέρα ή γυναίκα; Δεν λέγω να μη λυπάται, αλλά να μη λυπάται χωρίς μέτρον, υπερβολικά. Εάν σκεφθώμεν, ότι ο Θεός τούς επήρεν, ότι θνητόν άνδρα και υιόν είχομεν, αμέσως θα παρηγορηθώμεν. Εάν λυπούμεθα, σημαίνει, ότι επιζητούμεν υπερφυσικά πράγματα. Άνθρωπος εγεννήθη και θνητός, διατί λοιπόν λυπάσαι, διότι έγινεν αυτό που ήτο σύμφωνον προς την φύσιν του;»

Ο δεύτερος πατέρας, στον οποίο θέλω ν' αναφερθώ για το θέμα της αντιμετώπισης του πένθους είναι ο **Μ. Βασίλειος**. Από τις πολλές περιστασιακές αναφορές του ιερού πατέρα στο πένθος επιλέγω μια που διατυπώνεται στην ομιλία του «Περί ευχαριστίας». Ο Μ. Βασίλειος συμβουλεύει τους πιστούς χριστιανούς με τα παρακάτω λόγια:

«Ούτε οι γυναίκες λοιπόν ούτε οι άντρες επιτρέπεται να αφήνονται στο υπέρμετρο πένθος και στα κλάματά τους, αλλά πρέπει ο πόνος τους να είναι μετρημένος μες τη συμφορά τους και λίγα τα δάκρυά τους, κι αυτά γαληνεμένα, χωρίς βόγγους και ολολυγμούς, χωρίς να σχίζουν τα ρούχα τους, να ρίχνουν σκόνη στα μαλλιά ή να κάνουν όποια άλλη απρέπεια συνηθίζουν όσοι είναι απαίδευτοι ως προς τα θεία».

Οι πατέρες κατακρίνουν τους υπερβολικούς φόβους των ανθρώπων για το θάνατο

Η μέχρι τώρα ανάλυση, με βάση επιλεκτικές πατερικές αναφορές στο θάνατο και το πένθος, νομίζω, ότι έδειξε αρκούντως ότι η αντιμετώπιση αυτών των θεμάτων από την ελληνική πατερική παράδοση ήταν

εντελώς διαφορετική από την μέχρι τότε γνωστή θρησκευτική και κοινωνική πρακτική. Οι πατέρες της Εκκλησίας κατακρίνουν τους υπερβολικούς φόβους των ανθρώπων για το θάνατο και καταδικάζουν, πολλές φορές με αυστηρότητα, τις πρακτικές και τα έθιμα που συνόδευαν τη φροντίδα και την ταφή των νεκρών και ιδιαίτερα τον τρόπο με τον οποίο πενθούσαν. Ταυτόχρονα, όμως, προσπαθούσαν με πολύ αγάπη, φροντίδα και κατανόηση να ενημερώνουν τους πιστούς χριστιανούς πώς να αντιμετωπίζουν το θάνατο και το πένθος από τη χριστιανική σκοπιά. Όλ' αυτά τα στήριζαν σε μια θεολογία που κύριο γνώρισμά της είναι η φθαρτότητα του ανθρώπου αλλά και η δυνατότητά του, δια του θανάτου, απαλλαγής από την αμαρτία και την κατ' ακολουθίαν γεύση της άλλης ζωής, της μακάριας. Για να συμβεί, όμως, αυτό οι πατέρες επιμένουν στην ηθική τελείωση των πιστών που αρχίζει σ' αυτόν τον επίγειο κόσμο. Μέσα σ' αυτό το θεολογικό πλαίσιο οι χριστιανοί οφείλουν να θεωρούν το θάνατο όχι μόνο ως τιμωρία των αδικών αλλά και ως ευεργετικό μέτρο για όλους τους ανθρώπους, στο βαθμό που ο θάνατος αποτελεί την πορεία προς την αποκατάσταση του ανθρώπου στο αρχικό του κάλλος, ως δημιουργήμα δηλαδή του Τριαδικού Θεού πλασθέν κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσή Του. Η επίτευξη αυτής της καθ' όλα αισιόδοξης προοπτικής για τον φθαρτό άνθρωπο, οπωσδήποτε στηρίζεται, ενισχύεται και πραγματοποιείται εξαιτίας της ενσάρκωσης του μονογενούς υιού του Θεού και δευτέρου προσώπου της Αγίας Τριάδος, του Ιησού Χριστού, ο οποίος έζησε, πέθανε και αναστήθηκε για τη σωτηρία και των ανθρώπων, καθώς και όλης της δημιουργίας.

Κάτω από αυτό το θεολογικό πρίσμα, οι παιδαγωγικές και ποιμαντικές διαστάσεις και πρακτικές της Ορθόδοξης Εκκλησίας απέναντι στους πιστούς της για το θέμα της αντιμετώπισης του θανάτου και του πένθους αποκτούν ένα νέο νόημα. Το νόημα αυτό θα πρέπει να υλοποιείται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο με τον οποίο ο σαρκωθείς Υιός και Λόγος του Θεού πρόσφερε εαυτόν θυσία για τη σωτηρία του ανθρώπου.

Αυτό σημαίνει, μεταξύ άλλων, ότι η Εκκλησία, ασκούσα το παιδαγωγικό και ποιμαντικό της έργο δια μέσου των εντεταλμένων γι' αυτό το σκοπό κληρικών και λαϊκών, οφείλει να ενημερώνει για τις δυνατότητες και τις επιλογές που έχει ο πιστός χριστιανός να υπερβεί το φόβο του θανάτου και να αντιμετωπίζει το πένθος και τη θλίψη με ένα τρόπο που αρμόζει στη μυστηριακή δομή της Εκκλησίας και την πνευματικότητα των αγίων της, οι οποίοι με τρόπο άμεσο, καρτερικό και ελπιδοφόρο ενστερνίσθηκαν και βίωσαν την πίστη στην Ανάσταση του Θεανθρώπου και στην αποκατάσταση του ανθρωπίνου προσώπου στο αρχικό του κάλλος.

Ταυτόχρονα, όμως, θα πρέπει η ζωή των αγίων της Εκκλησίας μας, ανεξάρτητα από την εποχή που έζησαν, ν' αποτελεί το ζωντανό αφηγηματικό παράδειγμα που θα ελκύσει και θα ενισχύσει το ενδιαφέρον και την πίστη των σημερινών χριστιανών στην ορθή αντιμετώπιση του θέματος του θανάτου και του πένθους. Για να είναι, όμως, αποτελεσματική μια τέτοια προσπάθεια, θα πρέπει να συνοδεύεται από το βίωμα της χάριτος του Θεού και τη βαθιά πίστη στο λυτρωτικό και σωτηριώδες έργο του Τριαδικού Θεού στον κόσμο των εντεταλμένων γι' αυτό το σκοπό πνευματικών ταγών της Εκκλησίας μας, κληρικών και λαϊκών, οι οποίοι με πνευματικότητα, θεολογική γνώση και κατάλληλες επικοινωνιακές και ψυχολογικές δεξιότητες θα μπορούν να διδάξουν, να συμπαρασταθούν και να πείσουν για το μεγαλείο που έχει η Ορθόδοξη χριστιανική πίστη και παράδοση στην αποτελεσματική αντιμετώπιση του αναπόφευκτου γεγονότος του θανάτου και του πένθους που τον ακολουθεί.